

Napsala Eva Taxová

(E*forum, 27. 02. 2023)

*Nejprve jsem Evu Taxovou jen letmo tu a tam zahlédl: v potměšlých úzkých chodbách obestavěných bibliografickými kartotékami, v prvním patře Ústavu pro českou literaturu. Víc a i na kus řeči jsme se ale potkávali teprve po tom, co jsem se už jako nalezenec tamějšího oddělení dějin české literatury mohl podílet na jeho agendách: finalizaci závěrečného dvousvazku Lexikonu české literatury (2008) a zanedlouho i projektech navazujících: Myšlení o literatuře. Příspěvky k dějinám literárního dějepisectví, kritiky a polemiky v Čechách (2007–2009) a Lexikonu české literatury pro nové tisíciletí (2009). V rámci prvního z nich si E. Taxová uložila připravit komentovaný výbor z textů Arneho Nováka, soustředěný k problému portréту jako specifického žánru literárněhistorického psaní (doslova nadepsáno: „Podoby monografického studia osobnosti v literární historii a kritice na přelomu 19. a 20. století – se zaměřením na dílo Arna Nováka“); a já měl zkrátka za úkol být jí k ruce. Pro malost a hloupost (neboli vypočítavost svého druhu) těch, co tehdy ústav vedli a spravovali či dozorovali, byly však bohužel práce zastaveny, resp. znemožněny (více k tomu in *Za Lexikonem české literatury*, Revolver Revue 2010, č. 79, s. 179–194), zmíněné oddělení bylo v rámci náhle nutné „restrukturalizace“ zrušeno, někteří jeho pracovníci byli z ústavu nuceni odejít, jiní odešli sami, další se odtud postupně víceméně povytřáceli. Dodnes mám za to, že pokročile vystavěný rukopis novákovské antologie by nebylo zas tak obtížné dovést ke knize, a také jsme o tom (a leccem jiném) kdesi na Flóře nad kávou opakovaně vedli řeči; ale je jasné, že chuti ubylo, a pak ta příznačná směs skepse a skromnosti!*

*Tematické zacílení větších prací Evy Taxové je možné definovat celkem jednoznačně: šlo takřka vždy o „esej“ (či esejistiku) – v souvislostech její české tradice, principiálních rysů, povahy, proměnlivosti (v roce 1983 Nora Dolanská E. Taxovou v *Novináři* označila – vedle Josefa Mistříka – za jednoho z předních „teoretiků eseje“), a současně v utkvění u autorů, kteří svůj esejistický rukopis utvářeli v dotycích s duchovní atmosférou konce 19. století a začátku století nového: H. G. Schauera, F. X. Šaldy, F. V. Krejčího a Arne Nováka. Pro posluchače žurnalistické fakulty E. Taxová připravila skripta *Česká esejistika* (1976), roku 1979 obhájila dizertaci *Esej v české literární kritice devadesátých let*; následně své teze a postřehy dál rozvíjela – a v roce 1985 zúročila v *antologii Experimenty. Český literární esej z přelomu 19. a 20. století* (vyšlo jako 12. svazek řady *České myšlení*). V té době byl už její profesní, odborný impetus silně – a řeklo by se osudově a řeholně – ukotven v účasti na realizaci Lexikonu české literatury. Ve všech jeho čtyřech dílech (1985, 1993, 2000 a 2008) lze hesla Evy Taxové číst před šifrou „et“ – tak kupříkladu (a neúplně!): Lev Blatný, J. B. Čapek, Otokar Fischer, F. S. Frabša, František Götze, A. V. Haber, F. X. Harlas, Jan*

Havlasa, Joe Hloucha, František Chudoba, Vojtěch Jirátk, Eva Jurčínová, Josef Knap, J. D. Konrád, Antonín Kosina, František Kovárna, K. B. Mádl, Arne Novák, J. O. Novotný, Miloslav Novotný, Gustav Pallas, Ludvík Páleníček, Bohumír Patera, Josef Penížek, Bohumil Polan, Pavel Projsa, Anatol Rubín, Eliška Řeháková, H. G. Schauer, F. V. Vykoukal... Krom toho četná spoluautorství a až odtud po řadu let starost odborně redaktorská, nejpřílehavěji souznělá s ideálem erudice dělné, důkladné a pokorné, stranou exhibic.

Dnes literární historička **Eva Taxová slaví devadesátiny**. Není snadné mezi jejími pracemi najít drobnějších textů, něco málo takových lze zaznamenat ještě v úvodu let sedmdesátých (profily Vladislava Vančury a Marie Pujmannové v časopise *Novinář*), avšak v autorčině bibliografii dominují větší studie či (přinejmenším) slovníková hesla. Pro dnešní, jubilejní uveřejnění volíme text, který E. Taxová publikovala na podzim 1995 v *Literárních novinách* (6, 1995, č. 41, 12. 10., s. 4) – jak pro to, že dobře – zpětně i v dané chvíli pro futuro – reprezentuje okruh pisatelčiných odborných priorit, tak pro nezanedbatelnou dobově situační vrstvu textu, spjatou skutečně s navrácením Novákovy osobnosti do širšího, nejen literárněvědného povědomí, po desetiletích diskurzivního (buriánkovského) opovržení.

mt

Návrat Arna Nováka

Dílo význačného literárního historika a kritika Arna Nováka (1880–1939), osobnosti kdysi známé i mnohostrannou kulturní činností, vstupuje do období své nové, přesněji řečeno obnovované existence. Počátek této etapy signalizují reedice; loňské vydání *Dějiny českého písemnictví* (připravil je Bohumil Svozil z verze poprvé tištěné r. 1933 v *Československé vlastivědě*) následoval letos výbor studií, kterému jeho pořadatel Dušan Jeřábek dal novákovsky příznačný titul *Česká literatura a národní tradice*. Knihy vycházejí po dlouholeté ediční proluce, kdy se za oficiálního odmítání Novákova díla zúžila jeho hmotná podoba na stará vydání, dnes již de facto unikátní. O těchto osudech vypovídá i historie nového výboru; připraven v roce 1969 k třicátému výročí autorova úmrtí, mohl být realizován až nyní a pietně připomíná úmrtní jubileum pětadesáté.

Dnešním návratům a skutečnému zpřítomnění Novákova díla může editorská a nakladatelská praxe prospět rozmanitým způsobem. Absence novějších reedic a dnešní vydavatelské podmínky přinejmenším ztěžují již tak obtížné rozhodování, co z Novákova objemného a mnohotvárného díla zvolit a k jakému čtenáři se obrátit. Pořadatel výboru se zjevně rozhodl spojit odborný zájem s širší publicitou a vybral „populárněji“ zaměřenou esejistiku. Dostáváme tak do rukou profilovou výseč, která při nepomíjitelných vztazích k celku vyzvedla některé dominanty a vrstvy a plní vlastně funkci několikanásobně zástupnou.

Komplex studií, spjatý s ústřední ideou tradicionalismu, se zaměřuje na českou

literaturu 19. a 20. století, v užším vymezení na esejistické studie a portréty významných tvůrců; v Novákově díle nejsou však výjimkou celé série monografických studií a podobizen věnovaných témuž básníkovi (Němcová, Neruda, Čech aj.), takže v tomto bodě byl výběr nejobtížnější. Novákův vztah k národní literatuře, zprvu odborný a jevící příznaky evropského nadhledu až přezíravosti, nadále však postupovaný citovými vazbami a ctěním tradice, určoval hlavní linie jeho tvorby a zastínil druhou (v počátcích prvořadou) specializaci germanistickou; nicméně širší jinonárodní kontext, dotvářený znalostmi dalších literatur, byl pro autora samozřejmou výchozí pozicí při hodnocení domácího dění. Jinou oborovou komplementaritu – historicko-kritickou – lze spatřovat v té skutečnosti, že kritik zaujatý současností se často a rád vracel do historických údobí, v nichž shledával počátky souvislé vývojové linie, tedy do 19. století. V jeho celostním pohledu na novočeskou literaturu se rozmanité jevy generačně směřové, látkové a tvarové stýkaly a sbíhaly v uzlových bodech – v úběžníku tradice. Odtud čerpala impulzy a zpětně oporu Novákova tradicionalistická koncepce, uplatňovaná v historických pracích stejně jako v kritických návratech ke „kořenům“.

Tradice a tradicionalismus, klíčové, leč i problematické a často oponované pojmy, vyvolávaly a vyvolávají otázky po jejich významu a funkci. Proměnami zorných úhlů se problém jeví mnohoznačně; můžeme se ptát na souvislosti tradicionalismu s vědeckou metodologií nebo s kritickou výzbrojí; můžeme si položit otázku po účasti volního prvku v poznání, tedy zda jde o poznanou fakticitu dějin nebo také postulát; ke koncepci lze přistupovat jako k obecné estetické platformě s širším kulturně politickým dosahem nebo jako k ideologickému fenoménu, v němž se propojoval kulturní tradicionalismus s duchovním a mravním pojetím národa. Rozmanité a unikavé projevy Novákova tradicionalismu jsou v přímé úměře s možnostmi jeho rozmanitých interpretací. Všechny uvedené (i další) momenty mají své opodstatnění – za předpokladu, že se nestanou klasifikační nálepkou užívanou bez zřetele k jejich vývojovým podobám a rozprostraněnosti. Rudimenty tohoto názoru se najdou už v Novákových počátcích, jeho programní formulace v eseji *Sestup do podsvětí* z r. 1913 (jedním z jeho oponentů byl F. X. Šalda) a teoretické zdůvodnění ve stati o tradici v české literatuře až z r. 1927; hlavní teze této teorie a současně vyznání – především princip svobodného a rozmyslného výběru myšlenkových a literárních předků, s nímž se vylučuje jakýkoli paséismus – sloužily jako opěrné body všech novákovských studií, aniž se dočkaly důkladnější analytické konfrontace s autorovými historickými a kritickými pracemi.

Důraz na Novákovo tradicionalistické pojetí národní literatury naznačuje již titul nové publikace a rovněž umístění vzpomenuté zásadní stati do čela souboru. Autor doslovu Dušan Jeřábek sleduje Novákovu koncepci z hlediska teoretických formulací i některých konkrétních projevů a dospívá k poznatku, že Novák ukázal dynamičnost a rozvrstvenost tradicionalistických pojmů i jejich schopnost rozlišovat hodnoty. K tomu však dodáváme, že přímo v textech se zračí i jiné specifikum: Novákovo zaujetí tématem návazné tradice; poněvadž mu v historickém horizontu carlylovsky vystupovaly do popředí velké postavy, v jejichž stopě vždy někdo vykročil, sledoval

a viděl (chtěl vidět) spíše kontinuitu než diskontinuitu tradice. Právě velké osobnosti se staly předmětem prací soustředěných do výboru.

Jejich podobizny jsou ukázkou autorova esejistického umění, projevem jeho spontánního umělectví i skvělé odborné průpravy, získané od mnoha mistrů portrétní charakteristiky a psychologické kresby; odstíněný a dekorativní styl nese znaky básnické poetiky z přelomu století, a byť se později oprošťoval, charakteristicky signuje autorský rukopis v celé časové rozloze. Tyto práce (mnohdy jubilejní zastavení) vycházely postupně znovu, v knižních souborech, a vytvořily jednotný cyklus, zahájený v r. 1914 (*Myšlenky a spisovatelé, Mužové a osudy*) a ukončený v r. 1936 (*Duch a národ*). Odtud výbor přetiskuje většinu portrétů, vstupní úvahu, moravskou studii *Duše Brna a jeho kultura slovesná*, ze samostatné knížky převzal pojednání o ruchovcích a lumírovcích. Defilé autorů – počínající Máchou, Němcovou a Havlíčkem a pokračující nejpočetněji zastoupenou skupinou spisovatelů druhé poloviny a přelomu století (Neruda, Hálek, Světlá, v přehledné studii medailóny Sládka, Vrchlického, Zeyera aj., dále Sova, Březina, Šalda, též filozof T. G. Masaryk, Čapek Chod) až po vlastní generaci (Theer, Dyk, Olbracht) – naznačuje oblast interpretových zájmů i osobních sympatií, které příliš nepřekračovaly vrstevnickou hranici; v tom je výbor autentický.

Jeřábkův doslov, tvořený se smyslem pro historickou přehlednost i přístupnost podání, plní jeden ze záměrů publikace, jímž je „sledování Novákova ideového a odborného vývoje“. Převahou chronologické řazení textů tuto snahu podporuje. Jenže pouhých těchto dvacet studií o Novákově vývoji, zejména odborném, mnoho nevyovídá. Vývojové trasy autorovy metody se různě větvily a protínaly; komplex kritérií přijatý ještě z pozitivistické vědy se průběhem času dotvářel a obohacoval (duchověda, slohověda aj.), přitom se proměňoval nejen v čase, ale střídal akcenty na to které kritérium podle tématu a účelu práce. Jen v některých vybraných pracích je tento moment zjevnější, například ve studiích ze sklonku třicátých let; zatímco v pojednání o ruchovcích a lumírovcích (původně psaném z podnětu Šaldova) převážil sociologický zřetel k národní a sociální problematice, máchovská studie je minuciózní motivickou analýzou.

V souladu se svou širší adresností poskytuje publikace spolu s ediční informací také vysvětlivky cizích slov a citátů – na této výbavě a na ediční úpravě se podílel Vlastimil Válek. K doslovu připomínáme, že se tam vloudily chybné údaje: u eseje *Sestup do podsvětí*, který vyšel nikoli r. 1914, ale již v září 1913, a u první verze *Stručných (později Přehledných) dějin*, vydaných r. 1910, ne až 1920. Jak jsme se už zmínili, reeditované texty pocházejí z knížek. Stranou tedy nadále zůstává časopisecký materiál, zajímavé stati odborného a vyznavačského charakteru, objemný fond recenzí, ovšem i stěžejní dílo *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny* z r. 1939 atd. Úvahy o dalších možných a potřebných vydáních vyúsťují v otázku po jejich realizaci. Na ni zatím neznáme odpověď. Novákovo dílo má co říci dnešku, čtenář v něm může najít poučení a snad i zalíbení. Dosud je však z valné většiny blokováno v knihovních depozitářích, které opouští za účelem prezenčního studia.

Přejeme si, aby práh studoven překročilo.

www.ipsl.cz